

УДК 1(2-67)

<https://orcid.org/0000-0003-2587-5551>

РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР ДІЯЛЬНОСТІ ХАМАС ТА ЙОГО ЗНАЧУЩІСТЬ У РОЗВИТКУ АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ

В.Д.Дзюбенко, аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Факультету менеджменту освіти і науки НПУ ім. М.П. Драгоманова

Стаття присвячена філософському дослідженню релігійного виміру в ідеології ХАМАС та впливу релігійного чинника на розвиток арабо-ізраїльського конфлікту. В статті проводиться ціннісний та функціональний аналіз головного програмного ідеологічного тексту ХАМАС: виокремлено ті тези з цього тексту, які напряду стосуються релігійних питань, продемонстровано широке залучення релігії до ідеологічних основ ХАМАС. Також у статті аналізується місце ХАМАС в подіях під час Першої інтифади та роль руху на початку Другої інтифади.

Ключові слова: релігійний конфлікт, ХАМАС, іслам, іудаїзм, арабо-ізраїльський конфлікт, палестино-ізраїльський конфлікт.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в необхідності ретельного аналізу ключових програмних документів ХАМАС як впливового актора в арабо-ізраїльському конфлікті, ідеологічної бази та діяльності учасників цієї організації – задля повного розуміння масштабів залучення релігії до конфлікту. Навколо організацій на зразок ХАМАС існує велика кількість міфів та неперевіреної інформації, упереджених суджень, які, на нашу думку, необхідно перевіряти на істинність, підтверджувати або ж спростовувати. Особливо гостро це питання постає в контексті полеміки з приводу так званого «ісламського тероризму» або «ісламізму», й «релігійного тероризму» загалом, що є більш широкою проблематикою, ніж окремо взятий арабо-ізраїльський конфлікт та роль релігії в ньому. Висвітлення та осмислення всіх сторін цієї проблеми, в усіх її прикладах та проявах, є необхідною умовою для адекватного усвідомлення ситуації на Близькому Сході та в усьому світі. Більш того, дослідження місця релігії в організаціях на зразок ХАМАС, на нашу думку, є обов'язковим елементом у спробах досягнення мирного діалогу та врегулювання конфлікту.

Аналіз актуальних досліджень. Серед дослідників, які займаються питанням місця ХАМАС в арабо-ізраїльському конфлікті та проблемою його релігійної ідеологічної бази, необхідно назвати наступних: І. Звягельська, І. Рейтер, М. Маоз, М. Штереншис.

Питання релігії в ідеології ХАМАС в українському релігієзнавстві на глибокому рівні не розкривається жодним з науковців, що додає цій темі актуальності. Також відсутній філософський аналіз цієї проблематики.

Метою дослідження є більш широке залучення питання ролі релігії в арабо-ізраїльському конфлікті до розгляду в рамках українських філософії, релігієзнавства та гуманітаристики загалом, з метою можливого подальшого використання близькосхідного досвіду у дослідженні, попередженні та врегулюванні релігійних конфліктів в Україні. А також створення певного історіографічного фундаменту, на основі якого в подальших дослідженнях спробувати знайти можливі шляхи вирішення арабо-ізраїльського конфлікту.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також каузальний та феноменологічний методи. Особлива увага приділена виявленню ціннісних та функціональних аспектів соціального конфлікту – на прикладі діяльності ХАМАС.

В історії арабо-ізраїльського конфлікту, на нашу думку, існує дві ключові точки, коли релігійний компонент цього протистояння заявляє про себе голосно та серйозно, що, в свою чергу, дуже сильно впливає на подальший хід конфлікту. Перша, яку можна назвати експліцитним проявом релігії в арабо-ізраїльському, – це Шестиденна війна 1967 року, в ході якої Ізраїль заволодіває значними територіями, в тому числі і Храмовою горою, яка є вкрай важливою для іудеїв через те, що на ній знаходились Перший та Другий храми, а в майбутньому має стояти і третій храм, що пов'язується з пророцтвами про прихід Месії. Сьогодні на Храмовій горі знаходяться ісламські святині: Мечеть Аль-Акса (араб. Дальня мечеть), збудована халіфом Умаром (декілька разів реконструювалася), та Куббат ас-Сахра –

Купол Скелі, який побудував халіф Абд аль-Малік, і в якому знаходиться Камінь заснування. Ісламська традиція пов'язує це місце з подіями, які описуються в Корані: «Слава Тому, хто переніс уночі раба Свого з Мечеті Забороненої до Мечеті Віддаленої задля того, щоб показати йому частину знамень Наших. Ми благословили околиці її, і Він – Всечуючий, Всевидячий! (17:1)» [4].

Друге значне посилення релігійного фактору в арабо-ізраїльському конфлікті відбувається під час Першої палестинської інтифади (1987-1993 рр.). Саме в цей період було закладено початок цілої низки організацій та політичних рухів, які заявляли про свій релігійний фундамент. Одним з таких рухів був ХАМАС, який є надзвичайно важливим в контексті дослідження релігійного фактору в арабо-ізраїльському конфлікті.

ХАМАС – (акронім від Харакат аль-мукавама аль-ісламія) в перекладі з арабської мови «Ісламський рух опору». На гербі організації зображено два схрещені мечі на фоні Куполу Скелі – однієї з найбільших за значенням святинь ісламського світу, що знаходиться на Храмовій горі в Єрусалимі, а також написи «Немає Бога, крім Аллаха» і «Мухаммад – пророк Аллаха». ХАМАС створювалась як палестинське крило єгипетського руху «Брати-мусульмани», тому ідеологія організації багато в чому базується на вченні Хасана аль-Банна – засновника та ідеолога руху «Брати-мусульмани». Варто зазначити, що основна організація не переклала всю відповідальність за протистояння Ізраїлю на ХАМАС, а також активно займається поширенням та актуалізацією інформації щодо цього питання. Наприклад, на офіційному сайті руху «Брати-мусульмани» існує цілий підрозділ під назвою «Палестина», який регулярно оновлюється новими офіційними заявами речника та керівників організації з приводу подій, що відбуваються, зокрема, в Секторі Гази, на кордоні Ізраїлю з нею та в Єрусалимі. В заяві речника руху від 29 липня 2018 року з приводу чергового конфлікту на Храмовій горі між мусульманами та іудеями говориться, що Палестина від ріки Йордан до Середземного моря з серцем в Аль-Кудс (Єрусалим) та мечеті Аль-Акса буде

зберігати і підтримувати свою арабську та мусульманську ідентичність і буде повернута не дивлячись на те, скільки часу пройде. «Сіоністські поселенці» в заяві називаються «ворогами мусульманської Умми» [13].

В 2006 році в Палестинській адміністрації пройшли вибори в Палестинську законодавчу раду (парламент Палестинської автономії, який обирають араби, що проживають на Західному березі ріки Йордан, в секторі Гази та Східному Єрусалимі), за результатами яких ХАМАС (партія «Зміни та реформи») зайняв 76 місць із 132. Правляча до цього партія ФАТХ отримала лише 45 місць.

Велика кількість дослідників арабо-ізраїльського конфлікту вважають, що ХАМАС можна назвати політичною організацією з яскраво вираженою ісламською релігійною ідеологічною базою. Наприклад, Михайло Штереншис в своєму дослідженні історії Ізраїлю, про зародження ХАМАС пише наступне: «...одним з наслідків Інтифади стала зустріч «Братів-мусульман» з видатними мусульманськими лідерами в Газі в грудні 1987 року. Шестеро з них сформували перше керівництво ХАМАС, яке створило комітети: політичний, безпеки, воєнний та інформаційний. На чолі ХАМАС стоїть консультативний орган, члени якого живуть як на окупованих територіях, так і за межами їх... Так, завдяки інтифаді у ОВП з'явився політичний суперник – Рух ісламського опору, всьому світу відомий як акронім ХАМАС. (До речі, по-арабськи хамас – це запал, порив, сміливість). При всій любові до Аллаха, ОВП була все ж світською організацією. У 70-і роки Арафат рівнявся на Фіделя Кастро і Че Гевару і про релігію згадував рідко. Лідери ХАМАС були з іншого тіста. Свою організацію вони розуміли як релігійну» [3, с. 493-494].

Так само й ізраїльський дослідник Іцхак Рейтер пише про ХАМАС наступне: «Будучи релігійним рухом, ХАМАС вбачав палестинську проблему як релігійну проблему і конфлікт з Ізраїлем як релігійний конфлікт в двох сенсах: святість Єрусалиму, що удостоює цим всю Палестину, та образ єврея (іудея) злого за своєю суттю» [10, с. 228].

Документом, який багато в чому визначає ідеологію та діяльність ХАМАС, є так звана Хартія ХАМАС, прийнята лідерами організації в 1988 році. Про визначну роль цього програмного документу в питанні релігійної складової в ХАМАС, який також очевидно впливає і на формування релігійного компоненту в арабо-ізраїльському конфлікті, говорить чимало дослідників цього питання. Наприклад, Стефані Мітчелл в своїй дисертації «The Function of Religion in the Israeli-Palestinian Conflict» зазначає наступне: «Заповіт Ісламського руху опору (ЗІРО) 1988 року, який часто називають Хартією ХАМАС, є однією з найбільш наочних декларацій, які ілюструють те, як ХАМАС залучає релігію в свою політику. Дослідники посилаються на ЗІРО, як на те, що визначає ідеологію ХАМАС» [9, с. 17]. Мітчелл зазначає, що для членів та послідовників партії Хартія є основою їхнього життя та того, як вони бачать навколишній світ. Таким чином, для того, щоб відобразити релігійну складову в ідеології партії, оминати огляд цього документу вбачається нам неможливим.

Програма ХАМАС була опублікована 18 серпня 1988 року, налічує 36 статей, і починається з цитати з Корану – Сура 3 Аль Імран, 110-112 аяти: «Ви – найкраща громада, створена серед людей: ви наказуєте добре, забороняєте неприйнятне та віруєте в Аллаха! Якби люди Писання теж увірували, то це було б краще для них. Є серед них віруючі, але більшість із них нечестивці. Вони не завдадуть вам жодної шкоди, крім образ. Якщо вони почнуть боротися з вами, то повернуться до вас спиною, після чого ніхто їм не допоможе. Де б ви не знайшли їх, вони всюди будуть принижені – хіба як отримують притулок у Аллаха і притулок у людей. Вони накликали на себе гнів Аллаха і вразила їх бідність! Це так, бо вони не вірили в знамення Аллаха і вбивали пророків без права на те. Це – за непослух їхній та за порушення їхні» [4]. Далі йде вислів засновника партії «Брати-мусульмани» імама Хасана аль-Бана: «Ізраїль буде існувати тільки до тих пір, поки не буде знищений Ісламом, так само, як Іслам знищив інших до нього» [12]. Після цього цитата Шейха Амжада аль-Захаві: «Ісламський світ у вогні. Кожен з

нас повинен вилити води, не важливо наскільки мало, щоб загасити стільки, скільки він може, не чекаючи на інших» [12].

Наведемо ряд цитат з Хартії, необхідних для розуміння контексту того про що саме йде мова: «Ісламський рух опору: Програмою руху є Іслам. З нього він бере свої ідеї, шляхи мислення і поняття про всесвіт, про життя і про людство. Він вдається до нього для виправдання будь-якої поведінки, і надихається їм для вироблення напрямку своїх наступних кроків»;

«Ісламський рух опору [ХАМАС] є одним з крил руху Братів-Мусульман в Палестині. Рух Братів-Мусульман є універсальною організацією, що представляє собою найбільший ісламський рух в наші часи. Він характеризується своїм глибоким розумінням, точним усвідомленням і повним прийняттям всіх понять Ісламу у всіх життєвих сферах»;

«Гасло Ісламського руху опору: Аллах – його мета, Пророк – його модель для наслідування, а Коран – його конституція. Джихад – його шлях і смерть в ім'я Аллаха є самим піднесеним його бажанням»;

«Ісламський рух опору є видатним Палестинським рухом, відданим Аллаху, способом життя якого є Іслам. Він прагне підняти символ Аллаха на кожному сантиметрі території Палестини для того, щоб прихильники всіх релігій змогли існувати в безпеці, включаючи їх життя, власність і права під крилом Ісламу» [12] – як бачимо з цих цитат, роль ісламу в основі руху визначається його творцями досить яскраво. Взагалі іслам в тій чи іншій мірі та формі згадується ледь не в кожній статті Хартії. Якщо подивитись на текст, одразу складається враження, що він є сильно релігійно інспірованим. Постає серйозне питання, яке є швидше теологічним, а не релігієзнавчим, чи є текст (Хартія, заява певної партії, ітд), в якому в такій кількості згадується певна релігія, і вона використовується для побудови певного політичного контексту на ній, текстом, який можна вважати в тій чи іншій мірі релігійним. Адже одна справа, коли автори говорять про свій рух, способом життя якого є іслам, і з цього твердження не виходить абсолютно ніяких негативних конотацій. Інша справа, коли в Хартію вписуються слова про те,

що Ізраїль буде існувати поки його не знищить іслам – твердження, яке дуже легко використати як виправдання конкретним актам насильства. Відповідати на це питання, на нашу думку, повинні ісламські богослови (якщо мова йде про, наприклад, ХАМАС) та релігійні діячі загалом (коли йдеться про прояви релігійного насильства, що чиниться представниками різних релігій). Деякі з них все частіше виступають із заявами про неможливість виправдання насильства повеліннями Бога чи боротьбою за певні релігійні ідеали.

«Ісламський рух опору є однією з ланок ланцюга боротьби проти сіоністських загарбників. Він повертає нас до 1939-го року, коли виник рух мученика Ізз ад-Дін аль-Кассама і братерства його воїнів, членів «Братів-Мусульман» [12]. Засновники ХАМАС, як стає зрозуміло з цієї цитати, не виокремлювали свою організацію в якусь відділену від всіх інших рухів партію, а, навпаки, наголошували на певній спадковості своєї боротьби, визначаючи себе лише як певну частину більш широкого руху.

Також в Хартії зазначається, що земля Палестини є ісламським вакфом, тобто релігійним майном, яке належить майбутнім мусульманським поколінням до дня Божого Суду. Тому відмовлятися від цієї землі, або ж від будь-якої її частини не можна. Цей момент дослідники виділяють як один з тих, що наділяє територію Палестини священним статусом в очах мусульман, разом з коранічною історією про сходження Мухаммада на небо з каменю на Храмовій горі в Єрусалимі. «Коли армії мусульман завоювали Палестину в 638 році, говориться в Хартії ХАМАС, халіф Умар аль-Хаттаб вирішив не розділяти завойовану землю поміж солдат переможців, але зробити її вакфом, який належить всій мусульманській нації до дня воскресіння [8, с. 153].

Проте, ХАМАС не завжди апелює до релігійного обґрунтування на право палестинських мусульман володіти територією Палестини. Так, наприклад, під час переговорів в Кемп-Девіді в 2000 році, ХАМАС підтримувала аргументацію ПНА на чолі з Ясіром Арафатом, щодо права на

повернення палестинців на ряд територій, покинутих ними з 1948 року, яка базувалась на апеляції до міжнародного права, а не до твердження про святість та релігійну значимість цих територій для палестинців [5, с. 159].

Важливим моментом діяльності організації визначається пояснення молодим мусульманським поколінням, що проблема палестинців є релігійною проблемою і має бути вирішена саме на релігійній основі.

Основне завдання ХАМАС – повернути іслам в життя палестинців. Відмовитися від незалежної Палестини означає відмовитись від частини ісламу. Саме тому визволення Палестини від Ізраїлю це обов'язок не тільки кожного палестинця, але й кожного мусульманина. ХАМАС як раз і критикує ОВП за те, що вони не являються релігійним рухом. Це чітко прослідковується в 27 статті Хартії, в якій говориться про те, що секуляризм, який сповідує ОВП, є несумісним з релігійною ідеологією. Загалом, згідно з Хартією, ХАМАС визначає ОВП як «найближчу до свого серця» організацію, в яку входять батьки, брати, найближчі родичі та друзі членів ХАМАС. Зазначається, що у них одна спільна батьківщина, одна доля та один ворог. Але, не дивлячись на це, між ними існує суттєве для ідеологів ХАМАС розходження – секуляризм ОВП: «Секуляризм повністю суперечить релігійній ідеології. Поведінка, відносини та рішення визначаються ідеологіями. Саме тому, враховуючи нашу вдячність ОВП, і не применшуючи її роль в Арабо-ізраїльському конфлікті, ми не можемо проміняти сьогодення або майбутнє ісламської Палестини на секулярну ідею. Ісламська природа Палестини є частиною нашої релігії і той, хто не сприймає свою релігію всерйоз, зазнає поразки» [12]. В підтвердження цієї тези наводиться цитата з Корану: «Хто ж відвертається від релігії Ібрагіма, окрім легковажного невігласа (2:130)» [4].

Більш того, ХАМАС критикує ОВП за те, що ті довгий час намагалися показати палестино-ізраїльський конфлікт як конфлікт між палестинським націоналізмом та сіонізмом, що, на думку ідеологів ХАМАС, вводить в оману та не дає побачити правильний шлях до вирішення конфлікту.

Визволення Палестини може відбутись лише в релігійній ісламській площині і лише іслам може мобілізувати та активізувати необхідні для цього людські ресурси [8, с.149].

Меїр Літвак, досліджуючи релігійну складову в ідеології ХАМАС, приходять до висновку, що в розумінні ХАМАС протистояння точиться як раз між ісламом та іудаїзмом, мусульманами та іудеями, а не просто між палестинцями та ізраїльтянами або сіоністами [8, с. 149]. В ширшому значенні, зазначає Літвак, ХАМАС бачить цю боротьбу як один із фронтів боротьби між ісламською та західною цивілізаціями.

Автори Хартії закликають арабські країни, які знаходяться навколо Ізраїлю, відкрити свої кордони перед бійцями з арабських та ісламських країн, щоб вони могли об'єднати свої зусилля з зусиллями палестинців. Далі йде заклик нагадати кожному мусульманину «що коли євреї захопили Святе місто в 1967 році, вони стояли на порозі мечеті Аль-Акса і проголошували, що «Мухаммад мертвий, і всі його нащадки – жінки». Ізраїль, іудаїзм і євреї кидають виклик ісламу і мусульманам» [12]. Перевірити істинність цих цитат, які автори Хартії приписали євреям, не виявляється можливим, так як ніяких офіційних документів, що фіксують такі дані нам знайти не вдалося.

В Хартії зазначається, що Ісламський рух опору є гуманістичним рухом, який піклується про права людини і керується ісламською терпимістю. Підкреслюється, що рух не породжує ворожість по відношенню до людей, що сповідують інші релігії. «Під крилом Ісламу у прихильників трьох релігій – ісламу, християнства та іудаїзму – є можливість мирного і спокійного співіснування. Мир і спокій можливі тільки під крилом Ісламу. Нинішня і минула історія є найкращими прикладами цього» [12]. Вочевидь, тут автори в першу чергу мають на увазі період (близько 400 років), коли територія Палестини знаходилась в складі Османської імперії, панівною релігією в якій був іслам, і де відношення до євреїв було досить лояльним. Наскільки це твердження з Хартії руху відповідає дійсності, можна побачити по ситуації в Секторі Гази після приходу ХАМАС до влади в 2006 році. Ця

перемога у виборах до Палестинської законодавчої ради є важливим моментом в дослідженні ідеології та діяльності ХАМАС. Як ми вже згадували вище, ХАМАС за результатами цих виборів отримав 76 із 132 місць в парламенті.

Для участі в цих виборах ХАМАС створив «Партію змін та реформ», якої до цього не існувало в структурі ХАМАС. Хафез зазначає, що лідери ХАМАС не очікували на перемогу, яка виявилась для них несподіванкою, а участь у виборах, в першу чергу, розглядалась ними як можливість забезпечити свій рух офіційною позицією законної партії [6, с. 70]. Політична програма на виборах 2006 року у ХАМАС була соціальноорієнтованою: адміністративна реформа, боротьба з корупцією, підвищення рівню безпеки, налагодження роботи громадського транспорту та перетину кордону. Натомість на релігійні моменти ХАМАС в своїй кампанії особливої уваги не акцентував.

Ця перемога ХАМАС поставила Ізраїль в складне становище: визнати владу ХАМАС, який виступає проти будь-яких перемовин з Ізраїлем та заперечує право єврейської держави на існування, законною було б досить нелогічним кроком, але й заперечувати право палестинського народу на власний демократичний вибір також неможливо. Вихід з цієї ситуації Ізраїль все ж таки знайшов – фактична блокада ХАМАС в Секторі Гази, натомість певне налагодження діалогу з ФАТХ на Західному березі. Офіційною причиною блокади з боку Ізраїлю стали частіші обстріли з території Сектору Гази, після виводу з Сектору ізраїльських військ та перемоги ХАМАС на виборах. Частина дослідників вважає, що таке рішення Ізраїлю є контрпродуктивним в спробах мирного врегулювання конфлікту, шкодить просуванню ідей демократії в регіоні та підсилює й без того високий рівень напруги. «Ізоляція Гази заохочує противників компромісу в керівництві ХАМАС та прискорює внутрішньополітичний поділ палестинського табору, що робить остаточне врегулювання конфлікту складнішим, ніж це вже є. Опитування палестинських уявлень щодо гуманітарної кризи населення Гази

показують, що люди рідко звинувачують ХАМАС у своїй важкій ситуації. Замість цього вину висувають Ізраїлю, США та всім тим країнам, які є їхніми союзниками» [6, с. 63].

Історик Джеффри Херф вважає, що, на відміну від Організації Визволення Палестини, яка для себе визначала поняття антисіонізму як не тотожне антисемітизму, ХАМАС веде свою боротьбу не тільки проти Держави Ізраїль та ізраїльтян, а й проти євреїв загалом. Херф зауважує, що таке відношення ХАМАС до євреїв спричинене саме релігійними чинниками, які він вбачає в Хартії 1988 року [7].

Меїр Літвак відмічає, що ідеологія ХАМАС вбачає початок протистояння між ісламом та іудаїзмом ще з часів Пророка Мухаммада, мовляв євреї протистояли Мухаммаду ще за часів його прибуття до Медіни, відмовились від його пропозицій та не прийняли його послання [8, с. 151].

В 1993 році офіційний представник ХАМАС заявив, що євреї планують повернутись в Хайбар (місцина в Саудівській Аравії, північніше Медіни, де в VI-VII століттях проживали євреї) і вимагати повернути їх землі їх предків. Інший представник керівництва ХАМАС заявляв, що Бог зібрав євреїв в Палестині не з метою того, щоб дати їм там землю та дім, а для того, щоб влаштувати там їхню могилу [8, с. 152]. Меїр Літвак наголошує на тому, що для ХАМАС не має різниці між ізраїльтянами \ сіоністами та євреями загалом.

В цьому контексті безперечно важливим є питання того, наскільки програмний документ ХАМАС і те, що в ньому постулюється, корелюється з реальним відношенням рядових членів руху або керівників ХАМАС до, наприклад, євреїв, що проживають за межами Ізраїлю. За наявною інформацією ХАМАС та його бойове крило Бригади «Ізз ад-Дін аль-Касам» не здійснювали жодних терористичних актів за межами Держави Ізраїль та Палестини. Для порівняння, під керівництвом або за допомоги Організації Визволення Палестини та союзних їй організацій, які були світськими та, на думку Джеффри Херфа, не ототожнювали для себе поняття антисіонізму та

антисемітизму, було здійснено багато терактів за межами Ізраїлю, в результаті яких жертвами ставали не тільки ізраїльтяни.

«Поява ХАМАС відображала загальні тенденції зростання ісламізму, але в конкретній палестинській дійсності він з самого початку мав великі шанси на отримання підтримки населення» [1, с. 160].

Ірина Звягельська особливо виділяє велику роль соціальних програм (наприклад збір коштів для малозабезпечених палестинців, організація навчання молоді та ін.), які провадить серед палестинців ХАМАС, в контексті поширення впливу організації. Це допомогло ХАМАС отримати підтримку палестинців та спрямувати певний спектр конфлікту в релігійний вимір. Ірина Звягельська відмічає, що якби врегулювання конфлікту супроводжувалося покращенням добробуту палестинців, можливості впливу ХАМАС помітно б зменшились.

«В умовах, що склалися ця і подібні їй радикальні ісламістські організації змогли каналізувати протестні настрої в русло терору» [1, с. 162].

Про роль цих соціальних програм пишуть й інші дослідники. Так, наприклад, Сара Рой в своїй книзі «Failing Peace: Gaza and the Palestinian-Israeli Conflict» зазначає, що в Секторі Гази ісламський активізм різноманітний та складний, він має давні традиції соціальної допомоги та благодійності, які існували задовго до появи політичного ісламу як такого [11]. Очевидним стає коріння цієї традиції, якщо згадати про один зі стовпів ісламу – Закят, який забов'язує кожного мусульманина сплачувати податок, який має бути витрачений на допомогу нужденним.

Мухсін Мухамад Саліх в своїй дослідження також наголошує на сильному релігійному факторі в боротьбі палестинців після першої Інтифади: «Слідуючи угодам в Осло, ФАТХ, ОВП і їх союзники оголосили про закінчення Інтифади, але ісламські палестинські організації продовжили боротьбу. Проте, формування палестинської автономії, яке відбулось в 1994 році на окупованих територіях, позбавило Інтифаду масовості. З цього моменту більшу частину збройних акцій проти сіоністів здійснювали бійці

ісламських рухів» [2]. На думку Мухсіна Мухамада Саліха акції ХАМАС є найбільш ефективним з усіх груп та організацій, що беруть участь в конфлікті з Ізраїлем.

Надзвичайно суттєвою також була роль ХАМАС в подіях Першої та Другої інтифади. Якщо під час Першої інтифади ХАМАС тільки було створено і рух фактично брав участь в повстанні, яке набрало оберти без їхньої участі, в ситуації Другої інтифади ХАМАС був одним із ключових ініціаторів початку активних протестів та сутичок. Ірина Звягельська зазначає, що під час Першої інтифади, яку називають «революцією каміння», зброя та вибухівка із залученням смертників фактично не використовувались, але саме в цей час протестні настрої палестинців помітно змінюються, релігійний ісламський елемент в них значно посилюється.

Важливим є питання того, чи створення ХАМАС вплинуло на палестинців, через що релігійний фактор став більш важливим та помітним в протестних колах, чи навпаки – ХАМАС з'явився тому, що вже існував певний соціальний запит на появу подібного руху.

Існує версія, що в самому початку існування ХАМАС ізраїльські спецслужби, недооцінюючи тоді ще щойно народжену структуру, були зацікавлені в її посиленні, щоб використати ХАМАС для своєї боротьби з ОВП, вбачаючи в останній серйознішу загрозу.

Під час Другої інтифади ХАМАС вдалось мобілізувати велику кількість палестинської молоді саме під прапори з радикальними релігійними лозунгами, які закликали до безкомпромісної боротьби з Ізраїлем, як окупантом, з поселенцями в Секторі Гази та з ізраїльськими військовими, як з представниками окупанта. В 2005 році Ізраїль виводить усіх поселенців та військових з Сектору Гази, а ХАМАС заявляє, що декілька років повстання дали більше, ніж десятиліття переговорів. Фактична перемога ХАМАС підтвердила дієвість радикальних методів боротьби в очах великої кількості палестинців. А соціальна допомога, якою займається ХАМАС, як ми вже

згадували вище, помножила авторитет руху в Секторі Гази, що й призвело до перемоги на виборах до Палестинської адміністрації в 2006 році.

Виходячи з Хартії ХАМАС, єдиним вирішенням конфлікту є боротьба палестинців з Ізраїлем, яка не передбачає мирних переговорів, конференцій та круглих столів з цього питання [9, с.20]. Ця теза не завжди відповідає реальному відношенню ХАМАС до переговорів з Ізраїлем. Згадаємо хоча б нещодавні події весни-літа 2018 року, коли ХАМАС організував серію протестів на кордоні Сектору Гази з Ізраїлем, в ході яких загинула велика кількість палестинців, після чого ХАМАС через єгипетський уряд домовлявся з Ізраїлем про припинення вогню. Хоча б з цього факту можемо зробити висновок, що не всі тези, що постулюються в Хартії ХАМАС, завжди реалізуються керівництвом партії, а це дає привід припускати, що вирішення конфлікту між ХАМАС та Ізраїлем в перспективі має мирний варіант розвитку та припинення.

В цьому контексті варто зазначити про існування ряду інших факторів арабо-ізраїльського конфлікту, які впливають на нього. Економічний, політичний, військовий, культурний чинники безумовно також є вагомими важелями, які можуть як загострювати, так і стримувати конфлікт. Релігія в цьому випадку видається нам найскладнішим з можливих майданчиків для можливого мирного вирішення конфлікту, адже вона зачіпає ті моменти, що пояснюють істинність тієї чи іншої сторони, які не допускають ймовірності своєї помилки. Якщо застосувати до арабо-ізраїльського конфлікту теорію подвійної контингенції Нікласа Лумана, яка пояснює своєрідний порядок причинності і розвиток стосунків між суб'єктами комунікації, то серед всіх можливих точок дотику між арабами та євреями в питанні Ізраїлю \ Палестини, релігія буде виступати фактором, що серйозно зменшує можливості конструктивного діалогу з позитивним результатом. Умовно кажучи, заява ХАМАС Ізраїлю про неможливість існування останнього на території Палестини, звужує до мінімуму варіант відповідей, між якими буде обирати Ізраїль. В цьому випадку можливе порозуміння слід шукати на

перетині тих факторів, які навпаки збільшують ймовірність позитивної відповіді. Наприклад, переговори з приводу деблокування Ізраїлем Сектору Гази з позиції економічних або військових преференцій обом сторонам конфлікту, можливо, потенційно можуть мати більше шансів на позитивний відгук в протилежної сторони.

Висновки. Отже, цей короткий аналіз деяких тез із Хартії ХАМАС та діяльності руху, на нашу думку, показує дуже високий рівень залучення релігійної складової в арабо-ізраїльський конфлікт. ХАМАС відіграє вкрай важливу роль в Секторі Гази та в регіоні загалом. Дослідження не тільки їхньої політичної активності, але й ідеологічної бази є надважливим моментом для розуміння ситуації не тільки серед палестинців та ізраїльтян, а й на всьому Близькому Сході. Приклад ХАМАС також показує, що залучення релігійного чинника у соціальний конфлікт значно підвищує ризик загострення конфлікту та його переходу у затяжну фазу із невизначеними перспективами по веденню мирних переговорів. Однак, діяльність ХАМАС показує, що вона орієнтована на досягнення не лише суто релігійних, але також певних політичних, економічних, освітніх та інших соціальних та культурних цілей. Тому можливе, на нашу думку, також опертя на ці інші аспекти діяльності ХАМАС при спробах встановлення миру або хоча би початку переговорів про мир. Це має стати предметом окремого майбутнього дослідження.

Список використаних джерел

1. Звягельская И., 2007 Религиозный фактор в палестинско-израильском конфликте. В: Религия и конфликт [под ред. А. Малашенко и С. Филатова]. М.: РОССПЭН. С. 153-175.
2. Салих, Мухсин Мухаммад, 2002 Палестинский вопрос. Его история и развитие до 2000 года. Москва, 304 с.
3. Штереншиц М., 2005 История государства Израиль. Герцлия: Isradon, 720 с.
4. Якубович М.М., 2012 Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою. Центр короля Фагда з друку Преславного Сувою, Медина. 977 с.
5. Fox J., Sandler S. 2004 Bringing Religion Into International Relations. Palgrave Macmillan. 212 p.
6. Hafez M., Walther M-A., 2012 Hamas: Between Pragmatism and Radicalism. Routledge Handbook of Political Islam [editor: Shahram Akbarzadeh]. Routledge, P. 62-71.
7. Herf J., 2014 Why They Fight: Hamas' Too-Little-Known Fascist Charter URL: <https://www.the-american-interest.com/2014/08/01/why-they-fight-hamas-too-little-known-fascist-charter/>
8. Litvak M., 2018 The Islamization of the Palestinian-Israeli Conflict: The Case of Hamas URL: https://www.researchgate.net/publication/248951137_The_Islamization_of_the_Palestinian-Israeli_Conflict_The_Case_of_Hamas
9. Mitchell S.C., 2017 The Function of Religion in the Israeli-Palestinian Conflict URL: https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4948&context=open_access_etds

10. Reiter Y., 2010 Religion as a Barrier to Compromise in the Israeli-Palestinian Conflict In: Barriers to Peace in the Israeli-Palestinian Conflict [editor: Yaacov Bar-Siman-Tov]. – Jerusalem Institute for Israel Studies, 2010. – P. 228-264.
11. Roy S., 2006 Failing Peace. Gaza and the Palestinian-Israeli Conflict. Pluto Press. 408 p.
12. The Covenant of the Islamic Resistance Movement 1988, 2019 / URL: [//avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp)
13. The Muslim Brotherhood's Statement on the New Zionist Aggression on Al Aqsa Mosque URL: <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=32946>

References

1. Zviahelskaia Y., 2007 Relyhyoznyi faktor v palestyno-yzraylskom konflykte. V: Relyhyia y konflykt [pod red. A. Malashenko y S. Fylatova]. M.: ROSSPЭN. S. 153-175.
2. Salykh, Mukhsyn Mukhammad, 2002 Palestynskiy vopros. Eho ystoryia y razvytye do 2000 hoda. Moskva, 304 s.
3. Shterenshys M., 2005 Ystoryia hosudarstva Yzrayl. Hertsl'ya: Isradon, 720 s.
4. Yakubovych M.M., 2012 Preslavnyi Koran. Pereklad smysliv ukrainskoiu movoiu. Tsentr korolia Fahda z druku Preslavnoho Suvoi, Medyna. 977 s.
5. Fox J., Sandler S. 2004 Bringing Religion Into International Relations. Palgrave Macmillan. 212 p.
6. Hafez M., Walther M-A., 2012 Hamas: Between Pragmatism and Radicalism. Routledge Handbook of Political Islam [editor: Shahram Akbarzadeh]. Routledge, P. 62-71.
7. Herf J., 2014 Why They Fight: Hamas Too-Little-Known Fascist Charter URL: <https://www.the-american-interest.com/2014/08/01/why-they-fight-hamas-too-little-known-fascist-charter/>
8. Litvak M., 2018 The Islamization of the Palestinian-Israeli Conflict: The Case of Hamas URL: https://www.researchgate.net/publication/248951137_The_Islamization_of_the_Palestinian-Israeli_Conflict_The_Case_of_Hamas
9. Mitchell S.C., 2017 The Function of Religion in the Israeli-Palestinian Conflict URL: https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4948&context=open_access_etds
10. Reiter Y., 2010 Religion as a Barrier to Compromise in the Israeli-Palestinian Conflict In: Barriers to Peace in the Israeli-Palestinian Conflict [editor: Yaacov Bar-Siman-Tov]. – Jerusalem Institute for Israel Studies, 2010. – P. 228-264.
11. Roy S., 2006 Failing Peace. Gaza and the Palestinian-Israeli Conflict. Pluto Press. 408 p.
12. The Covenant of the Islamic Resistance Movement 1988, 2019 / URL: [//avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hamas.asp)
13. The Muslim Brotherhood's Statement on the New Zionist Aggression on Al Aqsa Mosque URL: <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=32946>

РЕЛИГИОЗНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХАМАС И ЕГО ЗНАЧИМОСТЬ В РАЗВИТИИ АРАБО-ИЗРАИЛЬСКОГО КОНФЛИКТА

В.Д.Дзюбенко

Статья посвящена философскому исследованию религиозного измерения в идеологии ХАМАС и влияния религиозного фактора на развитие арабо-израильского конфликта. В статье проводится ценностный и функциональный анализ главного программного идеологического текста ХАМАС: выделены те тезисы из этого текста, которые напрямую касаются религиозных вопросов, продемонстрировано широкое привлечение религии в идеологических основах ХАМАС. Также в статье анализируется место ХАМАС в событиях во время Первой интифады и роль движения в начале Второй интифады.

Ключевые слова: религиозный конфликт, ХАМАС, ислам, иудаизм, арабо-израильский конфликт, палестино-израильский конфликт.

THE RELIGIOUS DIMENSION OF HAMAS ACTIVITIES AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE ARAB-ISRAEL CONFLICT

V.D.Dziubenko

The article is devoted to a philosophical study of the religious dimension in HAMAS ideology and the influence of a religious factor on the development of the Arab-Israeli conflict. The article provides a valuable and functional analysis of the main programmatic ideological text

of HAMAS: those abstracts from this text that directly relate to religious issues are highlighted, a broad involvement of religion in the ideological foundations of HAMAS is demonstrated. The article also analyzes the place of HAMAS in the events during the First Intifada and the role of the movement at the beginning of the Second Intifada. The purpose of the study is to broaden the involvement of the role of religion in the Arab-Israeli conflict in the consideration of Ukrainian philosophy, religious studies and humanities in general, with a view to further utilizing Middle Eastern experience in the study, prevention and resolution of religious conflicts in Ukraine.

Iryna Zvyagelska particularly emphasizes the great role of social programs (such as fundraising for low-income Palestinians, organizing youth education, etc.), which she conducts among Hamas Palestinians in the context of expanding the organization's influence. This helped Hamas gain the support of the Palestinians and channel some of the conflict into a religious dimension. Irina Zvyagelska notes that if the settlement of the conflict was accompanied by an improvement in the welfare of Palestinians, the chances of Hamas influence would be significantly reduced.

The question of whether the Hamas programming document and its postulate correlates with the real attitude of ordinary Hamas members or leaders to, for example, Jews living outside Israel is undoubtedly important.

The question is whether the creation of Hamas influenced the Palestinians, making the religious factor more important and visible in protest circles, or vice versa - Hamas appeared because there was already a certain social demand for the emergence of such a movement.

There is a version that, at the very beginning of Hamas's existence, Israeli intelligence services, while underestimating the newly-born structure, were interested in strengthening it to use Hamas in its fight against ORP, seeing it as a more serious threat.

During the Second Hamad Intifada, a large number of Palestinian youth were mobilized under flags with radical religious slogans that called for an uncompromising struggle against Israel as occupier, with settlers in the Gaza Strip and with Israeli military, as well as with Israeli soldiers.

A brief analysis of some of the HAMAS Charter abstracts and the movement's activities shows a very high level of involvement of the religious component in the Arab-Israeli conflict. HAMAS plays an extremely important role in the Gaza Strip and in the region as a whole. Investigating not only their political activism but also their ideological base is a crucial point for understanding the situation not only among Palestinians and Israelis, but throughout the Middle East.

The HAMAS example also shows that the involvement of a religious factor in social conflict significantly increases the risk of exacerbation of the conflict and its transition to a protracted phase with uncertain prospects for peace negotiations. However, the activities of HAMAS show that it is focused on achieving not only purely religious but also specific political, economic, educational and other social and cultural goals. Therefore, in our opinion, it is also possible to rely on these other aspects of HAMAS's efforts to seek peace or at least start peace talks. This should be the subject of a separate future study.

Keywords: religious conflict, HAMAS, Islam, Judaism, Arab-Israeli conflict, Palestinian-Israeli conflict.